

**ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE /k/
ve /g/ ÜNSÜZLERİNİ AYIRAN BİR
İMLA ÖZELLİĞİ: ALTI ÜÇ
NOKTALI KEF (ك)**

A SPELLING FEATURE
ORTHOGRAPHY THE
CONSONANTS /K/ AND /G/ IN
OLD ANATOLIAN TURKISH: KEF
WITH THREE DOTS BELOW (ك)

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Erciyes Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta mustafargunsah@gmail.com

Orcid: 0000-0003-4439-1341

Semiha Merve KOCAOĞLU

Erciyes Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi

E-posta mkocaoglutde2@gmail.com

Orcid: 0000-0001-8929-0347

Öz¹

Eski Anadolu Türkçesi, Orta Asya'dan batıya doğru göçen Oğuz Türkleri tarafından 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kendi lehçelerine dayalı olarak kurulup geliştirilen, 15. yüzyıl ortalarından itibaren yerini Osmanlı Türkçesine bırakan edebî döneme verilen addir. Anadolu'ya gelen Oğuzlar Arap alfabesi ile eserler yazarken bir taraftan Orta Asya'daki yazı dili ve imla geleneğini devam ettirmişler diğer taraftan kendilerine özgü bir imla geliştirmek istemişlerdir. Arapçada kef (ك) harfi yalnız /k/ ünsüzü için kullanılmaktadır. Türkçede ise, /k/ yanında Arapçada bulunmayan /g/ ve /ŋ/ seslerini de aynı harf karşılamaktadır. Bu durum, aynı harfle yazıya geçirilen üç sesin ayırılmasını güçleştirmekte, birçok yanlış okuma ve anlamlandırmaya sebep olmaktadır. Bunu dikkate alan bazı yazıcılar tarafından, Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde bu sesleri ayırmak için imlada bazı özel işaretler kullanılmıştır. Dönemin bazı eserlerinde /g/ ve /ŋ/ sesi için üstü üç noktalı kef (ك) harfi geliştirilmiştir. İbrahim Tennurî'nin *Gülzar-ı Manevî* adlı eserinin bir nüshasıyla Hekim Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun istinsah ettiği iki eserde /g/, /ğ/ ve /ŋ/ seslerini /k/'den ayırt etmek için altında üç noktalı kef (ك) harfi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanım, aynı zamanda dönemin fonetik özelliklerinden biri olan k > g değişmesini göstermekte önemli ipuçları vermektedir. Makalede üç eserdeki örneklerden hareketle altında üç noktalı kef harfinin kullanım alanı ve amacı örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Arap alfabesi, imla, altı üç noktalı kef harfi.

Abstract

Old Anatolian Turkish is the name given to the literary period established and developed in Anatolia by the Oghuz Turks migrating westward from Central Asia, based

¹ Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH danışmanlığında Semiha Merve KOCAOĞLU tarafından hazırlanan "Eski Anadolu Türkçesinin İmlası" adlı doktora tez çalışmasının malzemesinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

on their own dialects, from the 13th century onwards, and finally giving way to Ottoman Turkish from the mid-15th century onwards. The Oghuz Turks who migrated to Anatolia, while writing works in the Arabic alphabet, both maintained the written language and orthographic traditions of Central Asia and sought to develop their own unique orthography. In Arabic, the letter kef (ك) is used exclusively for the consonant /k/. In Turkish, the same letter also represents the sounds /g/, /ğ/ and /ŋ/, which do not exist in Arabic, in addition to /k/. This makes it difficult to distinguish between three sounds written with the same letter and leads to numerous misreadings and misunderstandings. Taking this into account, some scribes used special orthographic symbols in Old Anatolian Turkish works to distinguish these sounds. It has been determined that in one copy of İbrahim Tennurî's *Gülzâr-ı Manevî* and in two works transcribed by the physician Şerefeddin Sabuncuoğlu, the letter *kef* with three dots below (كٓ) was used to distinguish the sounds /g/, /ğ/, and /ŋ/ from /k/. This usage also provides important clues regarding the phonetic shift $k > g$, one of the phonological features of the period. In this article, based on examples from the three works, the function and purpose of the *kef* letter with three dots below are explained through selected instances.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Arabic alphabet, orthography, kef with three dots below.

GİRİŞ

Arap alfabesi Türk dilinin seslerini tam olarak karşılamadığı için Türkçe metinlerde alfabe c/ç, b/p, k/g/ŋ seslerinin ayırt edilmesi için bazı ilaveler yapılmıştır. Bu ilaveler, $k > g$ değişmesi gibi bazı ses olaylarının tespitini de kolaylaştırmıştır. Eski Anadolu Türkçesi, kendinden sonraki dönemlere göre fonetik imlayı daha fazla yansıtmaktadır. Korkmaz, bu dönemde yazıda konuşma dilinin temel alınması ve ağız farklılıklarının gösterilmesi sebebiyle imla ile dilin ses yapısı arasında alfabe sisteminin el verdiği ölçüde yakınlık ve bağlantının var olduğunu belirtmektedir. Korkmaz, bu sebeple Eski Anadolu Türkçesinin imlasının klasik Osmanlı imlasına bakarak oldukça fonetik bir yapıya sahip olduğunu düşünmektedir (Korkmaz, 2017b: 492).

Eski Anadolu Türkçesinde bazı kelime ve eklerdeki tonsuz /k/ ünsüzünün tonlulara /g/ ünsüzüne dönüştüğü bilinmektedir. Bu dönemde yazılan birçok eserde (*Kadı Burhaneddin Divanı*, *Kitâb-ı Gunya*, *Cevâhirü'l-Me'ânî*, *Tervîhü'l-Ervâh*, *Cemşid ü Hurşid*, *Murad-nâme*, *Garib-nâme*, *Yüz Hadis* vb.) kelime tabanlarında ve eklerde bu değişimi göstermek üzere kef harfinin üzerine üç nokta (كٓ) konulmuştur. Aynı işaret bazı eserlerde damak n'sinin gösteriminde de kullanılmıştır.

Ancak dönem eserlerinden farklı olarak, 1453 yılında İbrahim Tennuri tarafından yazılan *Gülzâr-ı Manevî* adlı mesnevinin istinsah tarihi ve müstensihi bilinmeyen Manisa İl Halk Kütüphanesindeki (şimdi (Manisa Yazma Eserler Kütüphanesinde), nüsha ile 15. yüzyılın ortalarında Şerefeddin Sabuncuoğlu tarafından istinsah edilen *Cerrâhiyetü'l-Hâniyye* ve *Nazmü't-Teshîl*'de /g/ ve /ŋ/ ünsüzünü /k/ ünsüzünden ayırmak için sık sık altı üç noktalı kef harfi (كٓ) kullanılmıştır. Her üç eserde de aynı kelimenin noktasız kef (ك) ya da üstü üç noktalı kef (كٓ) ile gösterildiği örnekler de bulunmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi eserleri üzerinde çalışan birçok araştırmacı bazı ön ünlülü kelimelerde *k* > *g*- değişmesinin imlada kolayca görüldüğünü tespit etmiş ve kelime listeleri vermiştir. Korkmaz, Eski Anadolu Türkçesinde *t* > *d* değişimine paralel olarak ön seslerde *k* > *g* değişiminin gerçekleştiğini belirterek “*kendü, kendüz, key, kiçi kişi*” gibi kelimelerin bazı eserlerde üstü üç noktalı kef ile gösterilmesi sebebiyle bu kelimelerin “*gendü, gendüz, gey, giçi, gişi*” biçiminde aktarılması gerektiğini belirtmektedir (Korkmaz, 2017a: 490). Ahmedî'nin eserleri üzerinde çalışan Akalın da hem kelime başında hem de içeride kullanılan (ك) harfinin tonsuz /k/ ünsüzü ile tonlu /g/ ünsüzünü ayırt eden bir işaret olduğunu, aynı harfin damaksız n (ن) sesini de gösterdiğini, fakat bu harfin Ahmedî'nin eserlerinde sistemli olarak kullanılmadığını söyler (Akalın, 1994: 22). Kaymaz, “Bazı Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde /k/ sesinin temsili” adlı çalışmasında Türkiye Türkçesinde /k/'li okunan “*kendi, key, kez, kiçi, kişi*” gibi kelimelerin Arap harfli bazı yazmalarda üstü üç noktalı keflerle (ك) gösterildiğini ve bu kelimelerin /g/ ünsüzüyle okunması gerektiğini belirtmektedir. Kaymaz, bu gösterimlerin /k/ ve /g/ ünsüzlerinin tespitinde kolaylık ve kesinlik sağladığını düşünmektedir (Kaymaz, 1996: 660-661). Dönem eserlerinden *Kıtasü'l-Enbiya* üzerinde çalışan Gürkan, eserin Şazeli nüshasında /k/ ve /g/ seslerinin ayrımı için üstü üç noktalı kef (ك) harfinin kullandığını tespit etmiş, bu imla özelliği sayesinde “*gendü, geçi, gişi, gey, gez, giçi*” gibi kelimelerin başındaki tonsuz /k/ ünsüzünün tonlulaştığının kolaylıkla tespit edildiğini belirtmiştir (Gürkan, 2016: 71-72). Yine dönem eserlerinden *Siretü'n-Nebi Tercümetü'd-Darir* üzerine çalışan Erkan, çalışmasının imla bölümünde *k* > *g* değişimini bildiren üç noktalı kef gösterimine *gez* كز, *gendü* كند , *giçi* كیچی (Erkan, 2022: 39) örneklerini vermiştir. Dönem eserlerinden *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de bu harf kullanılmamasına rağmen Tulum, kefle gösterilen *gendü, gez, gişi* vb. kelimeleri /g-/ ünsüzüyle okumayı tercih etmiştir (Tulum, 2000).

Yukarıdaki görüşlerden farklı olarak Timurtaş, /k/ ve /g/ harflerinin Arap alfabesinde iki farklı harf ile gösterilmediği için bunların imla üzerinden ayırt edilemeyece, bazı kelimelerin günümüzde /k/ ile olduğu göz önüne alınarak *kendü, kendüzi, key, kiçi, kişi, kişne-, körpe* gibi kelimelerde *k*'lerin *g*- olmadığı ileri sürülebileceği düşüncesindedir (Timurtaş, 1976: 342; 1994: 50).

Karahan, “Eski Anadolu Türkçesinde Yazı Dili-Ağız İlişkisi” adlı çalışmasında Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geleneksel kullanımların dışında imlanın büyük ölçüde fonetiği yansıttığı için eserlerde görülen ses özelliklerini Anadolu ağızlarıyla karşılaştırmanın mümkün olabileceğini belirtmiştir. Karahan, kelime başında *k* > *g* değişiminin belirlenmesinde kullanılan özel işaretlerin Anadolu ağız özellikleriyle bağı olduğunu düşünmektedir (Karahan, 2006: 4-5).

İNCELEME

1. Altı üç noktalı kef harfinin (ك) kullanıldığı eserler

Eski Anadolu Türkçesinin imlası üzerine yaptığımız çalışmada üç eserde altı üç noktalı kef harfinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, İbrahim Tennurî tarafından 25 Şubat 1453 (H. 15 Safer 857) tarihinde tamamlanan, 5000 beytin üzerinde bir manzum eser olan *Gülzâr-ı Manevî* (veya *Gülzâr*)dir. Eserde yazar “Âşık” mahlasını kullanmıştır. Tasavvufi konuların ele alındığı eser aruz vezninin “*mefâ'ilün / mefâ'ilün / fa'ülün*” kalıbıyla

yazılmıştır. Eserin çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Diğerlerinden farklı olarak Manisa nüshasında /g/ ve /η/ sesleri altı üç noktalı kef ile gösterilmiştir. Bu nüsha, Manisa İl Halk Kütüphanesinde 1295 numarada kayıtlı iken son yıllarda diğer yazmalarla birlikte Manisa Yazma Eserler Kütüphanesine taşınmıştır. Çalışmada, harekeli nesihle yazılmış, her sayfada 13 beytin bulunduğu 234 yapraklık nüshanın İstanbul Yazma Eserler Kurumundaki mikrofilminden yararlanılmıştır². Eserde müstensih ve istinsah tarihi bulunmamaktadır. Nüshayla ilgili akademik bir çalışma tespit edilememiştir.

İkinci eser, *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye*'nin 1465-1466 (H. 870) tarihinde yazılan Paris Bibliothèque National'de Supplément Turc. 693 numarada kayıtlı nüshasıdır. Amasya'da yazılan ve devrin hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'e armağan edilen bu nüsha, Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun kaleminden çıkmış müellif hattı bir eserdir (Uzel, 2020: 28). Harekeli nesihle yazılan nüshada her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Nüshanın metni ve tıpkıbasımı Uzel tarafından 1992 yılında yayımlanmıştır.

Bir diğer eser olan *Nazmü't-Teshîl*, Hacı Paşa adıyla bilinen hekim Celâlüddin Hızır'ın 1408 yılında kaleme aldığı *Teshîlü's-Şifâ* adlı mensur kitabının Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun öğrencisi Muhyiddin Mehî tarafından 1466-1467 (H. 871) yılında, nesirden nazma aktarılmış şeklidir. *Teshîlü's-Şifâ* ise, bizzat Hacı Paşa tarafından bazı teorik ve zor kısımları çıkarılarak kendi eseri olan *Müntahâb-ı Şifâ*'dan kısaltılmıştır (Önler, 1990: 4; Kaya Gözölü, 2009: 120). Bu çalışmada kullanılan, her biri harekeli nesihle yazılmış 15 satırdan oluşan 123 yapraklık (Ankara Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Bölümü, İ/60) nüsha 1467-1468 (H. 872) tarihinde Şerefeddin Sabuncuoğlu tarafından istinsah edilmiştir. Eser, Emel Kaya tarafından doktora tezi olarak çalışılmış (2008), henüz yayımlanmamıştır.

2. Altı üç noktalı kef harfinin (ﻍ) kullanıldığı yerler

Altı üç noktalı kef harfi, yukarıda bahsi geçen üç eserde damaksı n ve /g/ seslerinin gösteriminde kullanılmıştır.

2.1. Damaksı n (ﻦ) sesinin gösteriminde

Bu üç eserde, tıpkı üstü üç noktalı kef harfi gibi altı üç noktalı kef harfi de /g/ sesinin yanında damaksı n (ﻦ) ünsüzü için de kullanılmıştır. Harfin kullanımı her üç eserde de /g/ sesinin gösterimine göre daha tutarlıdır. Bazı örnekler şunlardır:

an̄a ﻗﻰ (NT:11b/1), *an̄u* ﻗﻰ (GM:3a/1), *ban̄a* (GM:7a/10), *beŋzedi* (GM:86b/8), *bun̄u* ﺑﻮﻧﻰ (CH:100b/3), *deŋiz* (GM:4b/5), *dërseŋ* ﺩﺭﺳﻪﻙ (NT:20b/6), *diŋleyen* (GM:221a/3), *iŋiler* (GM:3b/11), *işüŋ* (GM:1b/2), *issiligüŋ* ﺇﺳﻠﯩﻐﯩﻐﯩﻦ (NT:102a/2), *evüŋ* ﺍﻭﻏﯩﻦ (NT:9a/6), *oŋıla* ﺍﻭﻏﯩﻠﻪ (CH:109b/7), *öŋi* (GM: 221a/7), *öŋüŋde* ﺍﻭﻏﯩﻨﺪﻩ (CH:68a/17) *öŋdin* ﺍﻭﻏﯩﻨﻰ (NT:12a/11), *saŋa* ﺳﻪﻏﻪ (NT:15a/7), *şorarsaŋ* (GM:4b/3), *göŋüle* ﻗﻮﻏﯩﻠﻪ NT:13b/8, *siŋire* ﺳﯩﻐﯩﺮﻩ (NT:57a/3), *yaŋa* ﻳﻪﻏﻪ (CH:111b/3), *yüŋi* ﻳﯩﻐﯩ (CH:112b/3).

2.2. /g/ sesinin gösteriminde

Taradığımız her üç eserde de altı üç noktalı kef harfinin /g/ sesini karşılamak için ön, orta ve son seste kullanıldığı tespit edilmiştir.

² Bu nüshanın varlığını haber veren Prof. Dr. Fatih Köksal'a çok teşekkür ederiz.

2.2.1. Altı üç noktalı kef harfinin ön seste yazımı

Eski Türkçe döneminde tamamı tonsuz ünsüzle başlarken Eski Anadolu Türkçesi döneminde k- > g- değişimiyle ön seste /g-/'li kullanıldığı bilinen geç-, gel-, gendü, gey, geşek, gerek, getir-, ger, gey, gibi, gir-, gişi, giyrek, göbek, gögüz, göger- gölge, göyül, gövde, göz, gün vb. kelimeleri ile /g-/'li örnekleri ilk kez Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun kaleminden çıkmış iki eserde görülen gemük, ges-, gesil-, gitâp kelimeleri altı üç noktalı kef harfi (ك) ile gösterilmiştir. Taranan üç eserde tespit edilen bazı kelimeler şunlardır:

بۇ bu gün (GM:29a/2), گەچ گەچ "geç (vakit)" (CH:131a/1), گەچیرەك geçirek "daha geç" (NT:30b/11), گەل gelen (CH:117b/1), گەمۈك gemükden (CH:147b/7), گەي گey "geniş" (CH:58b/11), گەندۈ gendü (CH:165b/5), گەشەك geşek (CH:109b/3), گەر ger (NT:96a/6), گەرەك gerek (CH:185a/10), گەسەلە gesile (CH:55a/3), گەسلەر geseler (NT:120b/12), گەسمەك gesmege (NT:120b/13), گەتۈرۈر getirür (NT:53b/9), گەي گey (NT:10b/8), گەيمەك geymeye (GM:214b/2), گەي گey (CH: 65a/5), گەر gir-e (CH:153a/7), گەشەك geşiniy (CH:148b/2), گەي گey (CH:114b/11), گەز گüz (GM:28b/4), گەبەك göbegine (CH:114a/2), گەر گey (CH:142a/2), گөгüz gögüz (CH:180a/2), گөгедە gölgede (NT:53a/7), گөyli göyli (CH:116b/1), گөylüne göylüne (GM:5b/3), гөвдеye gövdeye (NT:116a/11), гөз göz (NT:14a/12), гөзгү gözgü (GM:1b/3), гүндүз gündüz (GM:4b/11), гүнleri günleri (NT:31b/1).

Altı üç noktalı kef (ك) harfinin yazıldığı bazı örnekler aşağıda yazma nüshalardan alınan görselleriyle birlikte verilmiştir:

tā kim gemüge گەمۈك ەرىشە yāhūd tamar gesile (CH:55a/3)

yukarusı gey گەي اڭاڭاسى dar ola (CH:58b/11)

yaşşı olur ve rengi gögerür گөгۈرۈر (CH:142a/2)

çābük ol teşhîş içinde ètmegil gendüni گەندۈك süst (NT:30b/10)

tā kim ol şu giyreklerine گەي گەي چىڭا (CH:114b/11)

iki çekirdek gül ü گۈل ساڭاز داڭى (NT:60a/8)

görsey گۆرسيك kim 'alilüñ yüzi kızıl (CH:55a/8)

gel گەل ەشيتگيل سۆيۈمى var-ısa sende (NT:57b/1)

ger گەر سوغولجان olsa қаринда (NT:96a/6)

gözleri گۆزلىرى ارۇڭلامىش-ısa (CH:55a/9)

keyy bābında şüretin gördüñ گۆردۈڭ (CH:60a/4)

gişi گيشى sevdüğünü yere göme mi (GM:55a/11)

gelen گەلەن andan girü گىرۈ fānī olısar (GM:171a/9)

olur *gendü* özi گندواری گندویه *gendüye* گندویه perde (GM:2b/3)

oқыyalar göyrlüne گویله hem cān u dilden (GM:5b/3)

kamusın gözgü گزگه kıldı şan'atına (GM:1b/3)

gide گدا tahtuñ dağı nām-ı nişānı (GM:8b/1)

bitenler *gibi* گیب kimi bunda bitdi (GM:125a/11)

bu vech-ile görñül hayrān gezerken گزرگن (GM:211a/3)

Dönemin bütün eserlerinde kef'le yazılan ve tonsuz ünsüzle okunan *gemük*, *ges-*, *gesil-* kelimelerinin Sabuncuoğlu'nun istinsah ettiği eserlerde altı üç noktalı kef ile gösterilen örneklerinin görülmesi Eski Anadolu Türkçesi dönemi için yeni bir tespittir. Bu kelimelerin ön ünsüzünde meydana gelen tonlulaşma müellif/müstensihin yaşadığı coğrafyanın ağız özelliklerinin metne yansması olarak düşünülebilir. Fakat Türkiye Türkçesi ağızlarında *gemük* kelimesi tespit edilmiş olsa da *ges-* ve *gesil-* fiilleri *Derleme Sözlüğü*'nde yer almamıştır. *Nazmü't-Teshil* üzerine çalışan Kaya Gözlü, Sabuncuoğlu'nun halk diline sıkı sıkıya bağlı kalarak, ünlüleri büyük bir dikkatle harekelediğini, ünsüzleri ise imkânları zorlayarak inceden inceye gösterdiğini ifade ederek eseri dönemin fonetiğini yansıtmaya bakımdan değerli bulur. Ayrıca eserde, *adım adduğınca* (< *atduğınca*) (121b/11), *adlamağdan* (< *atlamağdan*) (17b/11), *ağrıdsa* (< *ağrıtsa*) (95b/3), *götürmeklig-ile* (< *götürtmeklig-ile*) (73a/3), *işdügince* (< *içdügince*) (87b/10) gibi kullanımların yöre ağzının yazıya yansması olduğunu söyler (Kaya Gözlü, 2009: 133-134). Yukarıda sözü geçen *gemük*, *ges-*, *gesil-* gibi kelimeler de buradan hareketle yöre ağzına has söyleyişe sahip söz varlığına dâhil edilebilir. Fakat, bu kelimelerin her iki eserde metin boyunca (ك) harfiyle yazılmamış olması, örnekleriyle kef'li kullanımlara göre daha seyrek karşılaşılmaması kesin karar verilmesini engellemektedir.

Aşağıda görseliyle verilen iki örnekte *gemük* kelimesi ön seste /g/'li okunacak şekilde altı üç noktalı kef (ك) harfi ile yazılırken son ünsüzünde tonlulaşma olmadığı için noktasız kef (ك) ile yazılmıştır:

gemük گمك başı yukarıya çıkmış olur (CH:31a/8)

pāre pāre yencilmiş گمگر *gemükler* olsa (CH:173a/13)

Farklı bir örnekte yine *gemük* kelimesi ön seste /g/ okunacak şekilde altı üç noktalı kef ile gösterilirken kelimenin son ünsüzü olan /k/ sesi belirtme durumu eki alarak tonlulaşınca bu kez üstü üç noktalı kef harfi (ك) ile gösterilmiştir:

ol fāsud olan gemügi گمگی *çıkuk-ıla kesesin* گمگین (CH:136a/16)

Yukarıdaki cümlede hem *gemük* hem *kes-* fiili birlikte kullanılmıştır. Her iki eserde de fiilin altı üç noktalı kef harfiyle yazılmış örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca bu kökten türeyen *gesil-* fiilinin de aynı harfle yazılan örnekleri tespit edilmiştir:

gesmege گشمگه گشمگه ger mümkün olmazsa eşitgil (NT:120b/13)

tā kim gemüğe erişe yāhūd tamar gesile گسله گسله (CH:55a/3)

eger gesdügün گسدؤگ گسدؤگ vakt kabuğ delinecek olursa... (CH:60b/4)

sem sirāyet etmedin yukarurağdan geseler گسلز گسلز (NT:120b/12)

kes- fiili CH'de birçok örnekte kef (ك) ile yazılmaktadır. Bunların /g-/ ile mi yoksa /k-/ ile mi okunacağı konusu ise şimdilik tartışmalıdır: kesesin/gesesin گسسين (CH:108a/10,15), kesdügün/gesdügün گسدؤگ (CH:108a/14), kesmege/gesmege گشمگه NT:120b/11.

Arapça kökenli *kitāb* kelimesi metin boyunca kef harfi ile yazılırken (*kitābuğ* كِتَابُğ CH:2b/2) bir yerde /g-/ okunacak şekilde alt üç noktalı kef harfi ile gösterilmesi ilgi çekicidir. Bu tek örnek, bir yazım hatası olabileceği gibi müstensihin ağız özelliklerinin yansıması olarak da düşünülebilir:

gitābuğ گیتابُğ گیتابُğ āhir faşındağı kan tutucu devālardan (CH:150b/3)

2.2.2. Altı üç noktalı kef harfinin iç seste yazımı

Altı üç noktalı kef harfi /g/ sesini göstermek için yalnız kelime başında kullanılmaz. Kelime ortasında ve sonunda da örneklerine rastlanmıştır. Tespit edilen örnekler içinde *Cerrāhiyyetü'l-Hāniyye*'de *dügen-* (< *düken-*) "tüken-", *öygen* (< *öyken*) "akciğer", *segiz* (< *sekiz*), *Nazmiü't- Teshil*'de *yüglü* (< *yüklü*) örnekleri dikkat çekicidir. Metinlerde iç seste /g/ ünsüzünü göstermek için altı üç noktalı kef harfi (ك) kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır: *bögrek*, *bögür*, *çigidi*, *degül*, *dög-*, *dügen-*, *dügme*, *eger*, *eglen-*, *segiz*, *yigrek*, *yüglü*.

Aşağıda bazı örnekler özgün nüshalardan alınan görsellerle birlikte gösterilmiştir:

bögrek بؤگرك بؤگرك *dāğınuy tarıkasın bildürür* (CH:38a/2)

her bögregün بؤگرك بؤگرك *üzerine bir dāğ...* (CH:38a/6)

yaramazdur, eyü degül داگل داگل *içmek* (NT:11b/1)

dögeler دؤگەر دؤگەر *bu otları çün kim...* (NT:61a/4)

dügene دؤگنه دؤگنه *yerinde hiç nesne kalmaya* (CH:145a/15)

segiz سگیز سگیز *yerde dāğ urduğuy yerün...* (CH: 31a/4)

fāyidesi dağı داغ داغ *yègrekdür* (CH:31b/13)

bögürlerinin بؤگورلرينين بؤگورلرينين *kovuğ yerine böz doldurasın* (CH:183a/9)

ayva çigidi چيگيدي چيگيدي *lu'ābını dağı...* (NT:94b/2)

dikmek hācet degüldür دؤگلدؤر دؤگلدؤر *merhem-ile 'ilāc* (CH:60b/8)

düzesin, başı dügme دؤگمه دؤگمه *gibi ola* (CH:66a/1)

- eger iplik eglenip اِكْتَنِيْبْ düşmezse... (CH:108a/17)
- eger eger اِكْر on def'a edersen... (NT:48a/8)
- eger eger ma'ideye çok burüdet ya çok rutübet hadiṣ ola (CH:31b/2)
- buyura kim 'avrat اِكْتِه igine (CH:113b/16)
- öygen اِيَكْنْ marazınuy ve öksürügüj... (CH:4a/16)
- yüglü اِيَكُو 'avrata vü şışt olan... (NT:14b/12)
- ol aralıkda segirdür-iken سَاكِرْدُورِكْنْ ol (GM:219b/12)
- dişisin bêline degin دَاكْنْ gömeler (GM:67b/3)
- o şâh eşigine egsük اِكْسُكْ getürdüj (GM:106b/11)
- etegin اَتَاكْنْ tutup elin almadılar (GM:218b/4)
- olar degşürmedi دَكْشُرْمِدِي sağ işe kalbi (GM:215a/7)
- degülmidiür دَكْمِيدُ cehennem odı anda (GM:58b/3)

2.2.3 Altı üç noktalı kef harfinin son seste ve eklerde yazımı

Eserlerde /k/ ünsüzüyle sonlanan büyük, çölmek, delük, gemük vb. kelimeler veya ekler eğer üzerine herhangi bir ek almamışsa sondaki tonsuz ünsüz çoklukla kef (ك) harfi ile yazılmıştır: büyük بِيَكْ (CH:119b/2), bildürdük بِلْدُورْدُكْ (CH:119b/1), de-diük دِدْ (CH: 200a/11), gösterdük گُستَرْدُكْ (CH:119a/5) dlek (GM:57a/1), gürürdük گُورُورْدُكْ (GM:28b/5), yenecek (GM:58b/11), çölmek (CH: 119b/11), delük (CH:95b/1), gemük كَمُكْ (CH:31a/8).

Tespit edilen bazı örneklerde kendinden sonra ek gelmemesine rağmen altı üç noktalı kef (ك) harfi kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki dedüg andan... örneğinde /k/ ünsüzü bir sonraki kelimenin ilk sesinin ünlü olması sebebiyle tonlulaşmıştır. Bir sonraki kelimenin ünsüzle başladığı örneklerde ise tonlulaşma herhangi bir sebebe dayanmamaktadır. Aşağıdaki ikinci cümlede yer alan giccüg kelimesi, fonetik özellikleri bakımından yazarın yöre ağzından aldığı söz varlığının bir örneği olarak durmaktadır:

- şöyle ki dedüg دِدْ andan sonra bir eski ketân... (CH:6b/3)
- bir giccüg كِجْجُكْ barmağ eni aralıkda koyasın (CH:130b/13)
- yapışdı berg بَرَكْ etegin komadı elden (GM:56a/2)
- olar da gökçeğ ü çirkin چِرْكِنْ hūlara (GM:54b/13)
- emānet ma'nisi bilmeg ü kılmak بِلْمَاكْ قِلْمَقْ (GM:108a/8)

Kelime içerisinde /k/ ünsüzünden sonra ünlülü ek geldiği durumlarda /k/ ünsüzü tonlulaşmış, tonlu /g/ ünsüzü (çölmege, delüğe, yürege, gemügi, kesmegi vb.) bazen kef (ك), bazen altı üç noktalı kef (ك) harfiyle yazılmıştır. Altı üç noktalı kef harfiyle yazılan örnekler, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde iç seste tonlulaşma olduğunu ve bunun imla üzerinden ipucu olarak verildiğini göstermektedir. Develi, üstü üç noktalı kefle yazılan örnekleri iç seste /k/ >

/g/ > /ğ/ değişmesi olarak değerlendirmiş; bu seslerin gördüğün, işitdiğün, birliğini örneklerinde görüldüğü üzere patlamalı /g/ değişmesinden ziyade sürekli /ğ/ değişmesi olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir (Develi, 2000: 32).

Aşağıda cümle içerisinde verilen *çölmek*, *delük*, *yiürek* kelimeleri +e yönelme durumu eki aldığı tonlu /g/ ünsüzünün bazı örneklerde altı üç noktalı kef harfi ile gösterildiği tespit edilmiştir:

ol çölmege چۆلمگه müfettiḥ edviyeler koyasın (CH:119b/12)

ol delüğe دلیگه panmuk ipliğinden bir fetile düzesin (CH:108a/10-11)

yiürege یۈرگه kuvvet verür (NT:53a/9)

özini bilmege بلمگه himmet eylerse (GM:212a/7)

ki seni ergüre اړگۈره ol reh-nümāya (GM:5a/9)

koyuban sevgüsini سۆڧۈسینی cān u dilde (GM:56b/3)

ipün geşsegini گیشاگینی ko muhkemin tut (GM:219b/3)

Aynı kelimeler tonlulaşma görülmediği durumda kef harfiyle gösterilmeye devam edilmiştir: *çölmek* (CH: 119b/11), *delük* (CH:95b/1), *delükden* (CH: 108a/11).

Aşağıdaki örneklerde -*dük* sıfat-fiil ekinde sonra ünlüyle başlayan bir ek geldiği için /k/ ünsüzü tonlulaşmış ve /g/ sesi altı üç noktalı kef harfi ile gösterilmiştir. Eserlerde bu ekin üstü üç noktalı kef harfiyle gösterimi de mevcuttur:

ol şırnak çekdüğüñ چکدۈگۈñ yere urasın (CH:61b/4)

ol delindügi دیندیگي anda ma'lüm olur (CH:66a/14)

ètdüğüñ ائدۈگۈñ yere başasın (CH:16b/5)

eger gesdüğüñ گسدۈگۈñ vaqt kabuḥ delinecek olursa... (CH:60b/4)

kan aldurup müshil içdüginden اچدۈگۈندڻ (NT:14b/5)

işledüğüñden اشلدۈگۈگۈندڻ soñra kanını silesin (CH:105a/1)

velî bilmez nedür istedüginini اشتهادۈگۈگۈني (GM:55a/8)

Bazı eklerde ise /k/ ünsüzü tonlulaşmasına rağmen kef harfi ile gösterilmiştir:

ètdüğüñ ائدۈگۈñ (CH:60b/6), *gesmege گسگه* (NT:120b/13), *kes-mege گسگه* (NT:120b/11).

Aşağıdaki iki örnekte *yemek* ve *ètmek* kelimelerindeki -*mek* ekinin üzerine ünlüyle başlayan ek geldiğinde son sesteki /k/ ünsüzü tonlulaşmış, tonlu /g/ ünsüzü altı üç noktalı kef harfi ile gösterilmiştir: *ètmegüñ ائتمگۈñ* (CH:109b/7), *yemegüñ ييمگۈñ* (NT:12a/9).

Nazmü't-Teshil' de *ètmek* kelimesinin sonunda bulunan /k/ ünsüzü noktasız kef harfi (ك) ile gösterilirken kendinden sonraki +*lik* isimden isim yapma eki ünlülü bir ek aldığı tonlu /g/ ünsüzü üstü üç noktalı kef harfi ile gösterilmiştir: *ètmekliğine ائتمگۈگۈگۈني* (NT:111b/12). Bu örnek, hem +*lik* ekindeki /k/ ünsüzünün /g/ ünsüzüne döndüğünü hem de (ك) yerine bazen (گ) harfinin kullanıldığı belgelemiştir. Şu kelimelerde de benzer durum söz konusudur:

göyleg+ine كُؤِڤِڤِيَا (NT:8b/14), *issiligün* اِسْلِيڤِيُڤ (NT:102a/2), *birliğini* بِيْرَلِيڤِيِي (GM:215a/12), *dirliğini* دِيْرَلِيڤِيِي (GM:215a/12).

Eserlerde -*gil* teklik 2. kişi emir/pekiştirme ekinin ön ünsüzü bazı örneklerde altı üç noktalı kef harfi ile gösterilmiştir: *eylegil* اِيْلِيڤ (NT:6b/15), *bilgil* بِلِيڤ (CH:115b/10), *dëgil* دِيڤ (NT:102a/1).

Yukarıdaki örneklere benzer şekilde +*gi* aitlik ekinin ünsüzü de altı üç noktalı kef harfi ile gösterilmiştir: *üstindegisin* اُسْتِنْدِيڤِيَسِيْن (CH:77b/4).

2.2.3. İkili Yazıma Sahip Örnekler

Taranan her iki eserde de tonlulaşmayı işaretleyen örnekler yaygın olarak görülse de aynı kelimelerin noktasız kef ile gösterildiği örnekler de bulunmaktadır. Tespit edilen bazı ikili kullanım örnekleri aşağıda verilmiştir:

bilgil بِلِيڤ (CH:115b/10) / *bilgi* بِلِي (CH: 116a/13)
eger اڤر CH:15a/8 / *eger* اڤر (CH:114a/10)
gendü گِنْدُو (CH:165b/5) / *gendü* گِنْدُو (CH:65b/7)
gişiniün گِيْشِنِيُون (CH:148b/2) / *gişi* گِيْشِي (CH:148b/16)
gemüğe گِمِيْگِه (CH:55a/3) / *gemügi* گِمِيْگِي (CH:31a/8-9)
gemükler گِمِيْگِر (CH:173a/13) / *gemükleri* گِمِيْگِرِي (CH:117a/8)
gerek گِرِيك (CH: 114a/8) / *gerek* گِرِيك (CH:113a/2)
görüürsin گُورُورْسِيْن (CH:55b/6) / *görüürsin* گُورُورْسِيْن CH: 55b/12)
gövde گُودِه (NT:103a/15) / *gevde* گُودِه (NT: 14a/12)
yüglü يُوْغْلُو (NT:14b/12) / *yüklü* يُوْكْلُو (CH:38b/8)

SONUÇ

1. Eski Anadolu Türkçesinin fonetik özelliklerinden biri olan ön seste k > g değişimi bazı eserlerin imlasında kullanılan özel işaretlerle gösterilmiştir. Şimdiye kadar birçok eserde /g/ sesini işaretlemek için üstü üç noktalı kef harfi kullanılmıştır. Bu çalışmada ise aynı işlevde altı üç noktalı kef (ڤ) harfinin kullanıldığı tespit edilmiş, bu işaretle *kendü*, *kişi*, *key*, *kemük*, *kes-* vb. kelimelerin *gendü*, *gişi*, *gey*, *gemük*, *ges-* şeklinde yazıldığı kesinleşmiştir.

2. Altı üç noktalı kef harfiyle yazılan kelimeler içinde *ges-* / *gesil-*, *gemük* ve *gitâb* kelimeleri daha önceki EAT dönemi metinlerinde tespit edilmemiştir. Bunun yanında iç seslerde de *segiz* سِيڤِيْز, *dügene* دُوْغِنِه, *yüglü* يُوْغْلُو gibi dikkat çekici örnekler bulunmaktadır. Bunların, yazarın yaşadığı coğrafyanın ağzından yazıya yansımalar olduğu düşünülmektedir.

3. Taranan eserlerden edinilen verilere göre, altı üç noktalı kef kullanımları her üç eserde de sıklıkla görülmektedir. Ancak az da olsa aynı örneklerin noktasız kef ile gösterilmiş örnekleri de bulunmaktadır.

4. Altı üç noktalı kef harfi kelime tabanlarının yanı sıra +IIK, -DUK, -mAK, -gil vb. eklerde de tespit edilmiştir. Bu örnekler tonlulaşmayı açıkça göstermektedir: ائمگك *étmegiij*, ائسليگك *issiliğiij*, ائشليگك *işlediğiijden*, بليگ *bil-gil* vb.

5. Bunun dışında ددگ *dèdüg* gibi çok az örnekte kendinden sonra ek gelmemesine rağmen son seste altı üç noktalı kef harfinin kullanıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Akalın, M[ehmet]. (1994). "Ahmedi'nin Dili". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1989*. s. 9-153.

Develi, Hayati (2000). "Eski Türkiye Türkçesinde Ön Damaksı /k/ ve /g/ Ses Birimlerinin Yazılışı". *Journal of Turkish Language and Literature*. S. 29. s. 31-34.

Erkan, Mustafa (2022). *Erzurumlu Mustafa Darir, Siretü'n-Nebi Tercümetü'd-Darir (İnceleme-Metin-Dizimli sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gürkan, Duygu Özge (2016). "Arap Harfli Metinlerde Söz Başı k-/g- Ayrımı İçin Yeni Bir Tanık". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S. 47. s. 70-73.

Karahan, Leyla (2006). "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi". *Turkish Studies*. s. 1-12.

Kaya, Emel (2008). *Muhyiddin Mehî'nin Müfid (Nazmü't-Teshîl) Adlı Eseri (İnceleme-metin-dizin) ve Bu Eserin XV. Yüzyıl Türk Tıp Dilinin Oluşmasındaki Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya Gözlü, Emel (2009). "Muhyiddin Mehî'nin Müfid (Nazmü't-Teshil) Adlı Eserinin Türk Dili ve Tıp Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 25, s. 119-136.

Kaymaz, Zeki (1996). "Bazı Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde 'k' Sesinin Temsili". III. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. s. 659-664.

Korkmaz, Zeynep (2017a). "Eski Anadolu Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler". *Türk Dilinin Üzerine Araştırmalar*. s. 483-490. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2017b). "Eski Anadolu Türkçesinde İmla-Fonoloji Bağlantısı Üzerine Notlar". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. s. 491-508. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Önler, Zafer (1990). *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), Müntahab-ı Şifâ I: Giriş-Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Timurtaş, Faruk Kadri (1976). "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri". *Türkiyat Mecmuası*. C. 18 (1973-1975). s. 331-368.

Timurtaş, Faruk Kadri (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tulum, Mertol (2000). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul: Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

Uzel, İlter (2020). *Celeddin Sabuncuoğlu, Cerraḫiyyetü'l-Hâniyye I (2. bs.)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KISALTMALAR

CH: *Sabuncuoğlu Şerefeddin, Cerrâhiyetü'l-Hâniyye*: Paris Nüshası, no: 693, İlder Uzel, Cerrâhiyetü'l Hâniyye Tıpkıbasım, Türk Tarih Kurumu. (2. bs.). İstinsah tarihi: 1465-1466 (H. 870).

GM: *İbrahim Tennurî, Gülzâr-ı Manevî*: Manisa İl Halk Kütüphanesi (Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi), no: 1295, istinsah tarihi: yok.

NT: *Muhyiddin Mehî, Nazmü't-Teshîl*: Ankara Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Bölümü İ/60/06 HK 60, istinsah tarihi: 1466-1467 (H. 871).